

Юридичне прогнозування: поняття, ознаки, структура

Наукове осягнення категоріального апарату юридичного прогнозування, зокрема його поняття, ознак, структури є новим важливим напрямком дослідження в юридичній науці. Відсутність практики прогностичного дослідження об'єктів державно-правової сфери дійсності та ряд інших причин, в тому числі й суб'єктивних, вплинули на зміст та обсяг теоретичних розробок в сфері юридичного прогнозування. Виходячи з необхідності формування дієвої, сучасної та логічно обґрунтованої методології дослідження майбутнього розвитку державно-правових явищ, питання розробки категоріального апарату юридичного прогнозування набуває важливого значення. При цьому визначення поняття юридичного прогнозування повинне базуватись на комплексному аналізі останнього як одного з видів соціального прогнозування, що дозволяє сформулювати основні ознаки, положення та принципи прогностичного дослідження, які втілюються в осягненні майбутнього держави та права.

Взагалі, юридичне прогнозування характеризується цілим комплексом ознак, які умовно можна поділити на дві групи: 1) *загальні ознаки* (які притаманні соціальному прогнозуванню загалом, і відповідно, будь-якому його виду, в тому числі і юридичному прогнозуванню); 2) *спеціальні ознаки* (характерні лише для юридичного прогнозування).

Треба сказати, що дослідження проблеми термінології прогностики (і, зокрема, аналізу понять передбачування, прогнозування, соціального прогнозування) присвячена значна кількість соціологічної, наукознавчої, економічної та іншої наукової літератури. Так, наприклад, спроба створення та аналізу цілісної в впорядкованій системі категорій і понять прогностики можна знайти у І. В. Бестужева-Лади [1, с. 7-12], А. М. Гендіна [2, с. 34-41], В. В. Косолапова [3, с. 18-22], Д. Гвішіані і В. Лисичкіна [4, с. 25-29], Є. М. Четиркіна [5, с. 4-8], та інших. Досить активно і детально ця проблема розроблялась і в працях, присвячених філософським питанням прогнозування. Аналіз вказаної та іншої літератури дозволяє цілком обґрунтовано виділити основні загальні ознаки юридичного прогнозування.

Таким чином, серед загальних ознак юридичного прогнозування можна назвати наступні основні характерні риси, відповідно, соціального прогнозування: 1) юридичне прогнозування – це передбачування, тобто одержання інформації про майбутнє (погляд в майбутнє); 2) воно є науковим, тобто здійснюється в межах наукової теорії, будується

на фундаментальному, системному (комплексному), теоретичному аналізі закономірностей руху (розвитку) природи, суспільства і мислення (і в першу чергу, законів розвитку досліджуваного об'єкта державно-правової дійсності), використовує неохідний і достатній розроблений сучасною філософією та наукою методологічний інструментарій дослідження, в тому числі й методи верифікації, апіорної перевірки прогнозу; 3) воно є дескриптивним (описовим), тобто дає лише певну інформацію про майбутнє, а не генерує рішення; 4) має імовірнісний характер (не зважаючи на те, що його результат характеризується високим ступенем достовірності, точності та обґрунтованості); 5) має більш-менш визначений характер, тобто його результат (прогноз) характеризується вказівкою на просторово-часові межі, в яких відбудуться прогнозовані зміни досліджуваного об'єкта; 6) юридичне прогнозування – це науково-дослідна, теоретико-пізнавальна, практично-прикладна діяльність людини; 7) характеризується можливістю зворотного зв'язку між дескриптивним та прескриптивним передбачуванням (між прогностичною інформацією та реальними соціальними процесами), внаслідок чого прогноз може бути самоздійснений або самозруйнований.

Окрім загальної детермінації, юридичне прогнозування характеризується й певною специфікою, що онтологічно та гносеологічно зумовлюється особливостями його об'єкта і проявляється на всіх рівнях цілісної структури юридичного прогнозування.

Загалом, об'єктом дослідження є все те, на що спрямовані пізнавальні зусилля суб'єкта дослідницької діяльності, ввесь процес дослідження. Тому, логічно визнати об'єктом прогнозування всі предмети, процеси, явища, події, речі реальної дійсності, на які спрямована науково-пізнавальна (теоретична та емпірична) та практично-прикладна діяльність суб'єкта прогностичного дослідження.

Виходячи з цього, загальним об'єктом юридичного прогнозування виступає вся державно-правова дійсність чи, як стверджує О.А.Гаврилов, що “юридичне прогнозування має свій об'єкт – державу і право” [6,с.354]. Проте, якщо вести мову про конкретне прогностичне дослідження, то цілком зрозуміло, що в такому випадку об'єктом даного дослідження є не вся державно-правова дійсність, а певна її складова частина, певний (визначений) елемент цієї дійсності. Таким чином, конкретним об'єктом юридичного прогнозування виступає той структурний елемент державно-правової дійсності (предмет, явище, подія, річ), майбутній стан якого моделюється в даному, конкретному дослідженні. Серед основних конкретних об'єктів юридичного прогнозування можна назвати, наприклад, такі державні та правові явища, як форма держави, тип держави, функції держави, механізм та апарат держави, система права,

галузь права, інститут права, правова норма, законодавство, правотворення, правотворчість, правосвідомість, правова культура, законність, правопорядок, правова поведінка, правопорушення, правовідносини, юридична практика тощо. Звичайно, всі ці елементи різнорівневі, різноплощинні та різноякісні. Тому, слід визнати, що державно-правова дійсність, як об'єкт юридичного прогнозування є суперскладною системою, елементами якої також виступають складні системи. Крім того, держава і право, в свою чергу, є елементами надскладної системи, якою виступає суспільство загалом.

З того факту, що об'єкт юридичного прогнозування є складним (характеризується надзвичайною різноманітністю його елементів, властивостей та відношень), багатомірним (характеризується наявністю великої кількості його параметрів, змінних, характеристик) та складноструктурованим (характеризується складною внутрішньою організацією його елементів та зв'язків між ними), впливає необхідність застосування системного (структурно-функціонального) підходу при його дослідженні.

Оскільки, загальний об'єкт юридичного прогнозування (державно-правова дійсність) є складною системою, яка в свою чергу виступає елементом ще складнішої – соціальної системи (суспільства), держава і право з іншими об'єктами соціальної системи перебувають в органічному взаємозв'язку і здійснюють взаємовплив, то, при проведенні прогностичного дослідження об'єктів державно-правової сфери соціальної дійсності неодмінною умовою є врахування характеристик системи зовнішніх по відношенню до об'єкта прогнозування факторів, що здійснюють істотний вплив на досліджуваний об'єкт (так званого прогностичного фону). В такому випадку під час дослідження майбутнього стану будь-якого об'єкта державно-правової дійсності слід піддавати аналізу не тільки закони і тенденції розвитку цього об'єкта, але й взаємозв'язки та вплив на нього інших державно-правових явищ, а також дію зовнішніх факторів неюридичного характеру. При цьому слід враховувати соціально-економічні, політичні, демографічні, культурні, цивілізаційні, соціологічні, морально-етичні та інші фактори.

Теоретично і практично доцільно виділяти предмет прогностичного дослідження, тобто ті закономірності, тенденції, властивості, відношення, характеристики, що досліджуються в об'єкті. Так, якщо здійснюється спроба визначення темпів та спрямованості зміни рівня правосвідомості та правової культури громадян, то конкретними об'єктами виступають, відповідно, правосвідомість і правова культура, а конкретним предметом їх характеристики, тенденції та закономірності їх функціонування. Отже, загальним предметом юридичного прогнозування як і

юридичної науки загалом, є “сутнісні властивості права та держави в їх понятійно-правовому осягненні і вираженні” [7, с.9], який конкретизується та деталізується в кожному конкретному прогностичному дослідженні того чи іншого об’єкта державно-правової дійсності.

З поняттями об’єкта та предмета юридичного прогнозування тісно пов’язані і визначаються ними проблематика, мета (ціль) та завдання останнього, які є необхідними елементами структури прогностичного дослідження державно-правової дійсності.

Для виявлення специфіки юридичного прогнозування неабияке значення має характеристика його суб’єкта, яким загалом визнається організація, підприємство, установа чи окрема особа, що здійснює розробку прогнозу [8,с.6]. При визначенні суб’єкта юридичного прогнозування, з одного боку, слід мати на увазі те, що прогнозування, як одна із необхідних функцій державного управління, притаманне, відповідно, органам державного управління. Так стверджує, зокрема, Р.А.Сафаров, який суб’єктами функції прогнозування в сфері державного управління називає, перш за все і в основному, центральні органи державного управління (уряд, міністерства, відомства та державні комітети), а також ними можуть бути місцеві органи державного управління [9,с.110-113]. З іншого боку, прогнозування, нехай навіть за спрощеною процедурою, повинно проводитись в будь-якому випадку прийняття рішення з державно-правових питань. Останнє, очевидно, слід інтерпретувати в якнайширшому розумінні. В такому випадку суб’єктом юридичного прогнозування слід визнати будь-який державний орган. Звичайно, реальним розробником юридичного прогнозу може виступати не весь державний орган, а певний його структурний підрозділ (іноді, навіть спеціально передбачений для прогностичного обґрунтування рішень), або спеціально створена експертна група, група державних службовців чи один державний службовець. Крім того, юридичне прогнозування можуть проводити наукові, науково-дослідні, науково-навчальні установи або організовані ними колективи (групи) вчених та практичних працівників. Не виключена можливість проведення юридичного прогнозування й іншими підприємствами, установами та організаціями, причому, як державними, так і недержавними.

Як і будь-яка діяльність, юридичне прогнозування характеризується певним змістом і результатом. Зміст юридичного прогнозування становить увесь комплекс дій теоретичного і практичного характеру суб’єкта прогнозування щодо вирішення виявлених проблем як наукових, так і змістовних, і досягнення, таким чином, мети прогностичного дослідження державно-правової сфери соціальної дійсності. Результатом юридичного прогнозування виступає імовірнісне (проте, з високим рівнем

достовірності) науково одержане і обгрунтоване, з певним рівнем точності, висловлювання (чи їх сукупність, система) про перспективи, тенденції, можливі чи бажані стани досліджуваного об'єкта державно-правової дійсності в майбутньому та назріваючі проблеми щодо нього, а також про можливі і необхідні шляхи, засоби і строки досягнення цих станів, поставлених цілей стосовно цього об'єкта, вирішення назріваючих проблем (юридичний прогноз). Варто зауважити, що юридичний прогноз характеризується єдністю змісту та форми. Зміст юридичного прогнозу складає інформація про майбутній стан досліджуваного об'єкта державно-правової дійсності, а форма – це “конкретно виражені в певному документі результати прогнозування, прогностичний висновок” [10,с.32], спосіб зовнішнього виразу змісту прогнозу в певній документації.

Отже, структуру юридичного прогнозування складають об'єкт, прогнозний фон, предмет, проблеми (проблематика), зміст, мета (ціль), завдання, суб'єкт, результат (прогноз, його зміст та форма), а також методологічний інструментарій, фактори та межі юридичного прогнозування. Це, так би мовити, матеріальна структура юридичного прогнозування. Крім того, оскільки юридичне прогнозування – це діяльність, що складається з певної послідовності логічно завершених етапів (стадій) процесу дослідження, то, очевидно, доцільно вести мову про процесуальну структуру юридичного прогнозування, яка є необхідним моментом матеріальної структури прогностичного дослідження. Процесуальна структура включає такі сім основних стадій (етапів) юридичного прогнозування: 1) передпрогнозна орієнтація; 2) збір та системний аналіз даних про об'єкт прогнозування та прогнозний фон з метою виявлення закономірностей, тенденцій розвитку досліджуваного об'єкта та його характеристик (аналітичний етап); 3) перспективне прогнозування; 4) нормативне прогнозування; 5) верифікація одержаної системи прогнозів; 6) коректування прогнозу; 7) формування рекомендацій для дескриптивного передбачування (планування, проектування, програмування, управління в цілому).

Отже, все вищесказане дозволяє зробити спробу визначення юридичного прогнозування. В літературі з юриспруденції не завжди намагались визначити поняття юридичного прогнозування шляхом побудови, відповідно до правил формальної логіки, єдиного висловлювання, яке б розкривало зміст цього поняття. При цьому часто обмежувались загальним визначенням соціального прогнозування (прогнозу) з деякими штрихами щодо необхідності, мети та завдань юридичного прогнозування (див., наприклад, [11,с.41]). В той же час, в окремих роботах юристів зустрічаються спроби наукового визначення юридичного прогнозування. Так, Р.А.Сафаров під юридичним прогнозуванням розуміє “процес одержання наукової інформації про

майбутній стан державно-правових процесів та явищ” [12,с.93], “процес одержання наукової інформації про майбутній стан державно-правових процесів, явищ і подій” [13, с.96]. Подібними є й визначення, згідно з якими юридичним прогнозуванням визнається “систематичне дослідження перспектив розвитку державно-правових процесів, їх темпів і особливостей” (О.А.Гаврилов) [6, с.353], “систематичний процес одержання імовірнісної наукової інформації про основні тенденції і напрямки розвитку держави та права на оглядувану історичну перспективу” [14,с.256]. Дещо іншим є визначення, здійснене К.В.Агаміровим, який юридичним прогнозуванням називає “дослідження перспектив стану і розвитку в сфері правових відносин ... суспільства в межах найближчого історичного періоду (приблизно 15-20 років)” [15,с.8].

Як бачимо, загалом, в юридичній літературі поняття юридичного прогнозування визначалось як процес розробки юридичного прогнозу, дослідження майбутнього стану об’єктів державно-правової дійсності. Звичайно, можна здійснювати визначення юридичного прогнозування і в дещо інших ракурсах. І одним з них є визначення через найближчий рід та видову відмінність, яке найбільше відповідає правилам формальної логіки. Причому, за найближчий рід можна брати як поняття соціального прогнозування, так і прогнозування взагалі, оскільки в частині визначення, що містить видову відмінність, вказується на об’єкти державно-правової дійсності, які є частиною (підсистемою) соціальної системи. А тому, непрямым способом констатується той факт, що для юридичного прогнозування характерні ознаки, які є специфікою соціального прогнозування загалом (і в першу чергу, можливість самореалізації чи саморуйнування прогнозів активною діяльністю людини).

Отже, юридичне прогнозування можна визначити як соціальне прогнозування (а точніше його окремий вид) можливого чи бажаного майбутнього стану об’єктів (процесів, явищ) державно-правової дійсності, дескриптивне наукове передбачування перспектив, тенденцій, можливих чи бажаних станів досліджуваного об’єкта державно-правової дійсності в майбутньому та назриваючих проблем щодо нього, а також можливих і необхідних шляхів, засобів і строків досягнення цих станів, поставлених цілей стосовно цього об’єкта, вирішення назриваючих проблем (чи більш лаконічно як імовірнісне дескриптивне наукове передбачування майбутнього стану досліджуваного об’єкта державно-правової дійсності).

1. Прогнозирование в социологических исследованиях. Методологические проблемы. // Отв. ред. И. В. Бестужев-Лада. – М.: Мысль, 1978. – 272 с.
2. Гендин А. М. О понятии предвидения. // Проблемы социального прогнозирования. – Красноярск, 1979. – Вып. 5. – с. 32-43.
3. Косолапов В. В. Методология социального прогнозирования. – К.: Вища школа, 1981. – 311 с.
4. Гвишиани Д., Лисичкин В. Прогностика. – М.: Знание, 1968. – 91 с.
5. Четыркин Е. М. Статистические методы прогнозирования: Изд. второе, перераб. и доп. – М.: Статистика, 1977. – 200 с.

6. Рабочая книга по прогнозированию. / Отв. ред. И. В. Бестужев-Лада. – М.: Мысль, 1982. – 430 с.
7. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства: Учеб. для юрид. вузов и факультетов. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА•М, 1999. – 552 с.
8. Прогностика. Терминология: Сб. научно-нормативных терминов. / Отв. ред. В. И. Сифоров. – М.: Наука, 1990. – Вып. 109. – 56 с.
9. Сафаров Р. А. Прогнозирование – функция социалистического государственного управления. // Советское государство и право. – 1969. – № 10. – с. 108-117.
10. Аванесов Г. А. Теория и методология криминологического прогнозирования. – М.: Юридическая литература, 1972. – 334 с.
11. Шаргородский М. Д. Прогноз и правовая наука. // Правоведение. – 1971. - № 1. – с. 40-50.
12. Сафаров Р. А. Прогнозирование и юридическая наука. // Советское государство и право. – 1969. - № 3. – с. 93-102.
13. Право и социология. / Отв. ред. Ю. А. Тихомиров, В. П. Казимирчук. – М.: Наука, 1973. – 360 с.
14. Правовая система социализма: В 2 кн. / Отв. ред. А. М. Васильев. – М.: Юридическая литература, 1987. – кн. 2: Функционирование и развитие. – 327 с.
15. Агамиров К. В. Прогнозирование в теории и социологии права: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – М., 1987. – 18 с.

В статті аналізується поняття юридичного прогнозування. Для цього, в першу чергу, визначається основні загальні ознаки юридичного прогнозування, що притаманні останньому в силу його видової приналежності до соціального прогнозування. Крім того, автор намагається виявити специфіку юридичного прогнозування, що зумовлюється особливостями його об'єкта (державно-правової дійсності) і проявляється на всіх рівнях цілісної системи юридичного прогнозування. Автор також здійснює спробу визначення поняття юридичного прогнозування.

In the article the conception of the juridical forecasting is analyzed. First of all the main general features, which are inherent in the juridical forecasting because of its belonging to the social forecasting, are determined. Besides, the author tries to reveal the specific character of the juridical forecasting, which is stipulated by the peculiarities of its object (state-law reality) and which displays itself on all levels of the complete system of the juridical forecasting. The author also makes an attempt to determine the conception of the juridical forecasting.